

Ijsbrekers

Lia Bijkerk

gepubliceerd in: Spel werkt, daarom spelen we samen, 2000

Dagelijks zijn leerkrachten bezig om hun leerlingen kennis en vaardigheden bij te brengen, proberen leid(st)ers in de buitenschoolse opvang proberen de kinderen in de groepen samen te laten werken, zijn pedagogen zoeken naar manieren om problemen in een groep op te lossen en proberen kinderwerkers de kinderen te betrekken bij de besluitvorming. Al deze mensen hebben gemeen, dat ze altijd met groepen te maken hebben. Ze moeten een groep zien te winnen, te overtuigen of tot handelen weten te brengen.

In dit artikel wordt een aantal werkvormen beschreven die een groep activeren om tot handelen te komen, waarbij speciale aandacht wordt gegeven aan de zogenaamde ijsbrekers. Ijsbrekers kunnen worden omschreven als initiërende activiteiten die voor verschillende doelen en op verschillende momenten in een les te gebruiken zijn.

Een voorbeeld van een ijsbreker is onderstaand lied op de melodie: "Ik zag twee beren". De ijsbreker wordt gebruikt in een workshop voor leerkrachten rondom het thema 'lesopbouw'.

*Er was een trainer,
een entertainer,
dat was heel bijzonder.
Hij brak het ijs en deed een spel,
Ja, dat motiveerde wel.
Hi, Hi, Hi,
Ha, Ha, Ha.
Ik was erbij en ik keek erna.*

Een groep verwacht een begeleiding die serieus is, maar niet saai. Vooral als er sprake is van een langdurige omgang tussen de groep en de leiding, is een originele aanpak om doelen te bereiken een goed streven. Dit blijkt ook uit de onderstaande limerick:

*Er was eens een leerkracht in Schagen
die met doceren zijn leerlingen niet meer kon behagen
'activerende werkvormen' sprak hij,
en alle leed is voorbij!
voortaan werd hij weer op handen gedragen.*

Het is inmiddels een algemeen aanvaard principe dat leerlingen¹ meer leren als ze een actieve rol in hun eigen leerproces hebben. Bovendien zorgt een actieve manier van leren voor meer sfeer in de groep en afwisseling in de les. Dit is niet alleen leuk voor de leerlingen, maar ook voor de leerkracht¹.

Om de actieve rol van de leerlingen te bevorderen is het wenselijk dat de leerkracht regelmatig wisselt van werkvormen. Een werkvorm wordt hierbij gedefinieerd als: "een effectieve weg die leerkracht en leerlingen samen bewandelen om gewenste doelen te bereiken".

¹ Om de leesbaarheid van dit artikel te bevorderen wordt in de rest van de tekst gesproken over 'leerkracht en leerlingen'. Uiteraard kan daarvoor ook 'leid(st)er en kinderen' worden gelezen.

Activerende werkvormen

Activerende werkvormen zijn er specifiek op gericht om de leerlingen een actievere rol te laten vervullen in hun eigen leerproces. Activerende werkvormen kunnen op verschillende manieren en voor verschillende doeleinden worden gebruikt:

- Ten eerste kunnen ze leerlingen helpen met *leren*. De leerlingen doen opdrachten waarin ze handelend moeten optreden en actief gebruik maken van de in de les aangeboden kennis.
- Ten tweede kunnen activerende werkvormen gebruikt worden om leerlingen te laten *reflecteren* op hun handelingen en ervaringen.
- De derde mogelijkheid is dat met behulp van activerende werkvormen leerlingen hun *eigen ervaring* inbrengen en opdrachten formuleren naar hun eigen situatie. Het leren gaat verder dan de muren van het schoolgebouw.
- De vierde mogelijkheid is dat leerlingen *leren leren* door gebruik te maken van activerende werkvormen.
- Tenslotte kunnen leerlingen een *positieve attitude* ontwikkelen ten opzichte van een onderwerp. Om een positieve houding te ontwikkelen moet de werkvorm aan een aantal voorwaarden voldoen: de leerlingen moeten zich veilig voelen, het onderwerp moet ze aanspreken en ze moeten succeservaringen kunnen opdoen.

Binnen de activerende werkvormen zijn twee aparte groepen te onderscheiden: de didactische spelvormen en de ijsbrekers.

Didactische spelvormen

Didactische spelvormen zijn opdrachten in spelvorm die door een leerkracht worden aangeboden om de kennis of vaardigheden van de cursisten te verbeteren.

Ijsbrekers

Ijsbrekers kunnen worden omschreven als initiërende activiteiten. Ze zijn voor verschillende doelen en op verschillende momenten in een les te gebruiken. De meeste ijsbrekers zijn activerend, maar sommigen zetten de leerlingen niet direct aan het werk. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan de leerkracht die zijn les begint met een goede grap, een verhaal of een goocheltruc. Ijsbrekers kunnen ook in spelvorm gegoten zijn. Net zoals bij de activerende werkvormen in het algemeen en spelvormen in het bijzonder, is het doen van een ijsbreker geen doel op zich, maar een middel om een doel te bereiken. De ongedwongen sfeer die door het toepassen van een ijsbreker ontstaat, helpt de leerlingen inzichten te verwerven en creatief mee te denken. Als een ijsbreker echter wordt verheven tot doel, zal het zijn kracht snel verliezen of worden er soms tegengestelde effecten bereikt. Als deelnemers een ijsbreker spelen alleen voor de gezelligheid, kan de leerkracht commentaar verwachten. De leerlingen kunnen dan zelf wel dingen bedenken die ze veel gezelliger vinden.

De drie functies die ijsbrekers kunnen vervullen zijn: het ijs breken ('ice-breaker'), de ogen openen ('eye-opener') en de groep activeren ('energizer').

1. 'ice-breaker'

- Door middel van een ijsbreker kan de leerkracht zich op een originele manier *voorstellen*
- Daarnaast hebben ijsbrekers een functie om leerlingen met elkaar te laten *kennismaken*
De ijsbrekers die als doel hebben 'kennismaken' zijn ook weer in groepen in te delen:
 1. namen leren kennen
 2. oppervlakkige kennismaking met veel andere leerlingen
 3. nadere kennismaking met enkele leerlingen
 4. toetsen of je de anderen echt kent

De eerste twee groepen zijn vooral geschikt als alle leerlingen in de groep nieuw zijn bijvoorbeeld aan het begin van een schooljaar. De laatste twee groepen zijn vooral erg belangrijk als een deel van de groep elkaar al kent en er bijvoorbeeld nieuwe leerlingen bijkomen of bijvoorbeeld als er een nieuwe leerkracht komt.

- Tenslotte kunnen ijsbrekers gebruikt om *groepen in te delen*. Dit is belangrijk als de groep in kleinere groepen gesplitst moet worden, bijvoorbeeld omdat er twee-, drie-, vier- of vijf-tallen gemaakt moeten worden, voor een opdracht of een spel. Naast de snelle, traditionele vormen als: zelf groepen maken, afnummeren of indelen op alfabet is het vaak leuk en verrassend om de groepsvorming op een speelse manier te organiseren. Uit de vele ijsbrekers die tot doel hebben om groepen te maken, noemen we er een paar: gebruik maken van speelkaarten, rebussen, kwartetkaartjes, puzzels of touwtjes.

2. 'eye-opener'.

- Ijsbrekers kunnen op een *indirecte* manier een nieuw thema introduceren. Bij de nabespreking wordt het de leerlingen pas duidelijk waarom de oefening werd gedaan. De kracht van de ijsbrekers staat en valt met de nabespreking van de ijsbreker.

"Het soort humor waar ik van hou is iets dat me vijf seconden laat lachen en tien minuten laat nadenken"(William Davis)

3. 'energizer'

- Een derde functie van ijsbrekers is het oppeppen van een groep bijvoorbeeld aan het eind van een dag of na de lunch. Soms is het leuk en noodzakelijk om van het geplande lesprogramma af te wijken en even iets anders tussen door te doen. De ijsbrekers in de functie van 'energizer' hebben vaak een fysiek element, de leerlingen komen letterlijk in beweging. Dit fysieke element kan liggen op het vlak van de ontspanningsoefeningen (rekken en strekken). De leerlingen kunnen ook een samenwerkingsvorm doen of een spel met een wedstrijdelement. Bij deze ijsbrekers is de nabespreking niet zo belangrijk. Het doel is immers: het doorbreken van de impasse. Als de ijsbreker zijn doel heeft bereikt kan de leerkracht na de ijsbreker verder gaan met zijn geplande les.

Het kiezen van een ijsbreker

Wanneer je eenmaal enthousiast bent over het gebruiken van ijsbrekers kan het gebeuren dat je, zodra het enigszins mogelijk is, je een ijsbreker wilt inzetten. Om je enthousiasme productief te laten zijn, is het belangrijk steeds goed te kijken naar het doel en de situatie voordat je tot een keuze van de ijsbreker komt. Om het resultaat zo optimaal mogelijk te krijgen kan je de volgende stappen doorlopen:

stap 1: *Wat wil ik bereiken?*

Om een geschikte ijsbreker te selecteren is het belangrijk om eerst het doel vast te stellen dat je met de ijsbreker wilt bereiken.

- stap 2: *Hoeveel leerlingen moeten de ijsbreker gaan doen?*
Sommige ijsbrekers zijn prima geschikt voor kleinere groepen, andere weer meer geschikt voor een groter aantal leerlingen. Soms is het verstandig om de groep in kleinere groepen op te delen, terwijl het in andere gevallen beter is om de regels aan te passen of een variant te bedenken.
- stap 3: *Op welk moment van de dag ga ik de ijsbreker inzetten?*
Je kan hierbij denken aan: het begin van een dag, als afwisseling van een periode geconcentreerd werken, na een lunchpauze of aan het eind van een dag.
- stap 4: *Welk gedrag verwacht ik van de leerlingen?*
Verwacht je dat leerlingen positief of negatief reageren op de ijsbreker. Denk je dat je weerstand moet overwinnen of zullen de leerlingen meteen enthousiast meedoen? Zijn leerlingen gewend om tijdens een nabespreking hun mening te geven of hebben ze weinig initiatief?
- stap 5: *Welk energieniveau verwacht ik?*
Na de lunch is het energieniveau van leerlingen meestal laag. Het is dan niet verstandig om te ijsbrekers te kiezen waarbij leerlingen veel moeten denken bijvoorbeeld een breinbreker. Het is beter om een actievere vorm te kiezen waarbij de leerlingen in beweging zijn.
- stap 6: *Hoeveel tijd kan ik uittrekken voor de ijsbreker?*
Soms is de tijd beperkt omdat je vastzit aan het lesrooster. In andere gevallen kan het verstandig zijn om de tijd die de ijsbreker kost te beperken, omdat de doelen die je wilt bereiken minder belangrijk zijn.
- stap 7: *Welke ijsbreker komt in aanmerking?*
Aan de hand van de stappen 1 - 6 moet je gaan kiezen welke ijsbreker geschikt is. Hiervoor kan je gebruik maken van literatuur of collega's. Er zijn verschillende boeken in de handel met een opsomming van voorbeelden (zie literatuurlijst). De kunst is de ijsbreker zo te 'kneden' dat aan de eisen die gesteld zijn in de stappen 1 - 6 wordt voldaan.

De voorbereiding

Nadat je de ijsbreker hebt gekozen is het van belang dat de materialen die je nodig hebt voor deze ijsbreker in orde zijn. Als je zelf materialen moet maken is het belangrijk om hier voldoende tijd en aandacht aan te besteden, bijvoorbeeld: gebruik gekleurd papier, plaatjes, een mooie lay-out en let op taal- en typefouten. Mooie, verzorgde materialen geven niet alleen jou een goed gevoel, maar hebben ook op de leerlingen een positieve invloed. Als leerlingen zien dat je tijd en aandacht in de voorbereiding hebt gestoken zijn ze sneller bereid om met de ijsbreker mee te doen.

Tips voor het effectief gebruik van ijsbrekers

1. *Bepaal het doel van de oefening*

Veel leerlingen associëren speelse vormen als ijsbrekers met winnen of verliezen. Het is belangrijk om aan te geven welk doel je met de ijsbreker wilt bereiken. In het geval dat de ijsbreker gebruikt wordt als 'eye-opener' kan het doel meestal pas achteraf duidelijk worden gemaakt, omdat anders het verrassingseffect van de ijsbreker verloren gaat.

2. *Kies een activiteit die bij de groep past*
Sommige activiteiten kunnen voor bepaalde groepen te eenvoudig of te moeilijk zijn. Soms kan je door de regels te veranderen, een activiteit aanpassen aan de groep. In andere gevallen zal je kiezen voor een andere activiteit.
3. *Gebruik die ijsbrekers waarbij je je als leerkracht lekker voelt*
Straal zelf energie uit: activeren lukt alleen als je zelf actief bent. Leerlingen voelen haarscherp aan of je enthousiast bent over de ijsbreker of deze alleen speelt omdat collega's er een goede ervaring mee hebben.
4. *Ijsbrekers mogen geen disproportioneel deel van de les uitmaken*
De verhouding tussen de tijd die een ijsbreker kost en het resultaat dat met de ijsbreker gehaald kan worden, moet goed zijn.
5. *Dwing leerlingen niet tot deelname*
Het is mogelijk dat leerlingen zich ongemakkelijk voelen bij lichamelijke contacten of in een gemengde groep. Probeer de leerling in z'n waarde te laten en hem zo veel mogelijk te betrekken bij de oefening bijvoorbeeld door hem aan te stellen als scheidsrechter. Het is meestal niet wenselijk om uit te vinden waarom een leerling niet (meer) met de ijsbreker mee wilt meedoen. Als het niet deelnemen het resultaat van de ijsbreker beïnvloedt, zou je ervoor kunnen kiezen om tijdens een persoonlijk gesprek de reden van de weigering te achterhalen.
6. *Leg tijdens de nabespreking het accent op de doelen die je wilt bereiken*
Als het doel van de leerkracht het verwerven van kennis of inzicht is, is het belangrijk dat de leerkracht in nabespreking deze elementen toelicht. Als het niet gaat om de inhoud maar vooral om de samenwerking, moet de leerkracht de oefening heel anders nabespreken.
7. *Dring er niet op aan dat deelnemers persoonlijke informatie leveren tijdens de nabespreking*
Reflectie op het eigen functioneren is voor leerlingen erg lastig. Niet elke leerling kan en wil in een groep vertellen wat hem bezighoudt of wat hem verdriet heeft gedaan. Bijvoorbeeld het onderwerp 'pesten' kan door middel van een ijsbreker worden geïntroduceerd. Tijdens de nabespreking zullen de leerlingen die pesten of gepest worden, dit niet graag in de groep vertellen.
8. *Waak voor een overdosis aan ijsbrekers*
Als je enthousiast geworden bent over het gebruik van ijsbrekers, word je mogelijk in de verleiding gebracht om meerdere ijsbrekers achter elkaar te doen of zeer regelmatig een ijsbreker in te zetten. Het advies is om met één ijsbreker te beginnen die niet zo complex is en waarbij je weinig weerstand uit de groep verwacht. Zoals bij elke overdosis geldt, zal ook het effect van een ijsbreker teniet worden gedaan als deze te vaak wordt ingezet.

Tenslotte

Succes is iets wat groeit met de ervaring die je hebt. Ervaring kan je optimaal benutten door goed terug te blikken op de activiteit. Mogelijke feedback vragen hierbij zijn:

- Is het doel met de ijsbreker bereikt?
- Paste de ijsbreker in het totale (les)programma?
- Paste de ijsbreker bij de groepsgrootte?
- Paste de ijsbreker in de beschikbare tijd?
- Heb ik de ijsbreker goed uitgelegd, zodat het meteen duidelijk was wat er van de leerlingen verlangd werd?
- Welk gedrag vertoonden de leerlingen en klopte dit met mijn verwachtingen?
- Stond ik actief en positief voor de groep?
- Hoe ben ik omgegaan met vragen over de ijsbreker?
- Hoe ben ik omgegaan met weerstand?
- Kan ik de ijsbreker in een soortelijke situatie met andere leerlingen opnieuw gebruiken?

Het is gebleken dat de grootte van het succes van een ijsbreker gelijk is aan het product van:

1. de relevantie van de ijsbreker
2. de kwaliteit van de materialen
3. de kwaliteit van de leerkracht en
4. de kwaliteit van de evaluatie.

De relevantie van de ijsbreker is hierbij gekoppeld aan het bereiken van de beoogde leerdoelen.

Naast het behalen van doelen is ook de motivatie, de concentratie en het plezier van de leerlingen tijdens de uitvoering van een ijsbreker van belang. De complimenten die ik als leerkracht na afloop van de les regelmatig mag ontvangen en de positieve mondelinge evaluaties, hebben mij overtuigd van de kracht van ijsbrekers. Met behulp van de workshop en dit artikel hoop ik ook anderen hiervan te overtuigen, zodat het gebruik van ijsbrekers net zo geaccepteerd raakt als het gebruik van een dagelijkse werkvormen zoals het kringgesprek.

Literatuur:

- Clegg, B. en P. Birch (1998) Instant Teamwork. Motivate and energize your team now! Kogan Page, London.
- Energize, groepsactiviteiten voor groot en klein (1994). Quest, Europa.
- 75 Icebreakers (1993). TFC Audiovisuele media.
- Hoogeveen, P. en J. Winkels (1992). Het didactisch werkvormenboek. Dekker & van de Vegt, Assen.
- Jong, J.A.. (1995) Activerende didactiek: een theoretische oriëntatie. In: Kessels, J.W.M. en C.A. Smit. Activerende werkvormen voor groepen. Opleiders in Organisaties Capita selecta 22. Kluwers Bedrijfswetenschappen, Deventer.
- Maat, A. (1993). Het geheim van de de smid. Creatieve beginstrategieën. Uitgeverij Pharps, Deventer.
- Maat, A. (1997). Kapstokken. Nieuwe geheimen van de de smid. Uitgeverij Pharps, Deventer.
- Papas-Talen, A. en S. Dirkse-Hulscher (1999) Kennisactiverende werkvormen. Elsevier bedrijfsinformatie bv, 's Gravenhage.